

DEN STARKA STATENS ÅTERKOMST

Sammanfattning

Den teoretiska utgångspunkten för detta kapitel är Zygmunt Baumans teori om medborgarnas reaktion på statens reträtt. Bauman ser längtan tillbaka som ett uttryck för folkets resignation över den frånvarande staten. I kapitlet studerar vi svenska folkets inställning till en rad olika påståenden om staten och statlig styrning. Vi tittar på frågan om man föredrar offentlig eller privat sektor, inställning till ett återförstatligande av centrala samhällsinstitutioner och huruvida ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera olika samhällsfrågor. Syftet är att kartlägga och förstå svenskarnas stöd för den starka statens återkomst. Den empiriska analysen visar visserligen på variation mellan grupper, men övervägande så finns det stöd för ett samhälle präglat av det offentliga, återförstatligande, och en stat som agerar problemlösare.

På spaning efter den stat som flytt?

Vad som ligger bakom människors politiska nostalgi är inte lätt att säga med säkerhet. Forskning visar att det ofta är en idealiserad guldålder med svag koppling till verkliga historiska skeenden. Vi människor tenderar att vara mycket selektiva med vad vi grundar vår nostalgiska bild av dåtiden på. Prioritet ges till delar av dåtiden som vi själva tycker om framför de delar vi inte riktigt känner oss hemma i (Boym, 2001, refererad i Bauman, 2017, s. 3). Om det nu är 1980-talets Sverige som den politiska nostalgien i så hög grad riktas mot, vad är det i den tidens samhälle som väcker svenskarnas nostalgiska törst?

Den nutida politiska retoriken kretsar till stor del kring invandring och brottslighet. Tanken om att nostalgiskt lagda svenskar längtar tillbaka till en tid då invandring och andelen våldsbrott var lägre ligger därför nära till hands. Men därtill finns det sociologisk forskning som pekar på att det kan ligga något annat, mer grundläggande, bakom nostalgien.

Zygmunt Baumans bok *Retrotopia* (2017) kretsar kring den politiska nostalgien och dess betydelse för politiken i det postmoderna samhället. I boken lyfter Bauman fram Leviatan – Thomas Hobbes metafor för en allomfattande och allsmäktig stat som ger löfte om säkerhet och skydd i utbyte mot oinskränkt makt och legitimitet. I Hobbes bok var Leviatans roll att skydda samhällsmedborgarna mot sig själva – ett ociviliserat och våldsamt naturtillstånd där alla var i krig mot alla. I vårt nutida samhälle, som präglas av individualism, konkurrens och mindre generösa trygghetssystem, menar Bauman att detta naturtillstånd åter har börjat se dagens ljus. Han föreslår att Leviatan inte längre bör ses som något allomfattande, utan uppdelat i mindre, illa koordinerade, beståndsdelar som inte längre klarar av att erbjuda det skydd och den säkerhet som medborgarna efterfrågar. Det finns en allmän känsla av osäkerhet och oro, men roten till känslan är inte alltid lätt att

ringa in. Oron och osäkerheten är inte heller alltid riktad mot något specifikt. Fienden kan finnas överallt, var och en står för sig själv och Leviatan är, vad det verkar, bortom synhåll (Bauman, 2017).

Uttryck för den starka staten

Vad Leviatan kan tänkas representera i vårt nutida svenska samhälle finns inget enkelt svar på. Men att svenskarna efterfrågar en ökad statlig styrning är inget nytt. Intresset för att bedriva mer av sjukvården i privat regi har under de senaste 30 åren legat på en mycket låg nivå och en majoritet av svenskarna ställer sig positiva till att låta staten ta över ansvaret för både skola och sjukvård (SOM-institutet, 2026). Men vad innebär ett förstatligande rent konkret?

Styrningen av svensk välfärd, åtminstone vad gäller sjukvård och skola, har aldrig varit helt och hållet statlig. Historiskt har vi en lång tradition av kommunalt självstyre och ansvaret för välfärden har länge fördelats mellan stat, regioner (fd. landsting) och kommuner. Hur denna ansvarsfördelning ser ut har däremot varierat över tid. Under 90-talet blåste idéströmningar från New Public Management (NPM) in över svensk offentlig sektor och medförde bland annat en högre acceptans för privatisering och konkurrensutsättning av offentliga verksamheter. Den rådande tidsandan förde också med sig en omstrukturering av välfärden som innebar att ett större ansvar för skola och sjukvård flyttades över från staten till kommuner och regioner. Detta betyder emellertid inte att staten drog sig tillbaka helt, utan snarare att dess styrning antog en mer indirekt form. Idag handlar den statliga styrningen av offentlig sektor mer om formulering av målsättningar och mindre om på vilka sätt dessa skall uppfyllas. Frågan om vem som egentligen styr välfärden har dessutom kvarstått sedan omstruktureringen – förflyttningen av ansvar och tillkomsten av nya maktnivåer (bestående av bland annat arbetsgivarorganisationen Sveriges kommuner och regioner, SKR) har gjort vägen mellan beslutsfattande och verkställande mer oklar (Carlander m.fl., 2025; Bergmark & Minas, 2007).

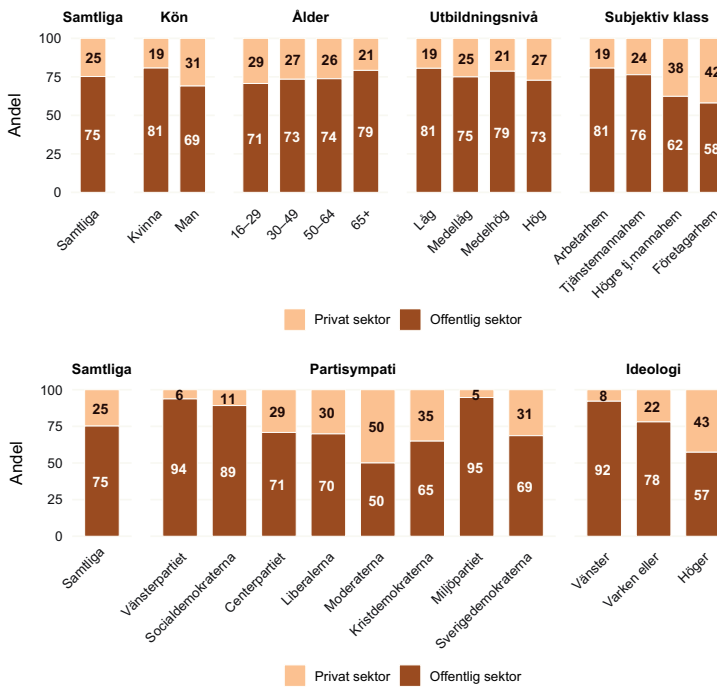
Det finns inget givet sätt att empiriskt ta sig an frågan om svenskarnas syn på den starka staten, inte minst eftersom statens styrka och makt kan ta sig olika uttryck. Utan ambitionen att ge en heltäckande bild så har vi valt att försöka ringa in tre perspektiv. För det första undersöker vi synen på den relativa fördelningen mellan det privata och offentliga i samhället. För det andra så undersöker vi synen på (åter)förstatligande av verksamhet. För det tredje tecknar vi en bild av den roll som svenskarna vill att staten skall ha som problemlösare i relation till samtida samhällsutmaningar.

Staten eller kapitalet?

Vi har redan konstaterat att svenskarna generellt uttrycker stöd för statlig styrning av både skola och sjukvård. Men vad händer om man drar frågan till sin spets? I SOM-undersökningen 2025 ställde vi frågan om huruvida respondenterna skulle välja ett samhälle dominerat av privat eller av offentlig sektor, om de var tvungna

att välja. Resultaten i figur 4 visar att ungefär tre fjärdedelar av svenskarna hade föredragit ett samhälle dominerat av offentlig sektor, givet ett sådant scenario. Personer som sympatiserar med partier till vänster samt placerar sig till vänster ideologiskt föredrar i högst utsträckning ett samhälle dominerat av offentlig sektor. Det är i sig inget förvånande. Något mer slående är det faktum att även väljare till högerpartier såsom Liberalerna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna klart hade föredragit ett samhälle dominerat av den offentliga sektorn om de tvingades välja. Moderaterna är det parti vars anhängare ställer sig minst positiva till den offentliga sektorn, men även bland dessa är det runt hälften som trots allt väljer detta alternativ. Den offentliga sektorn tycks ha ett brett genomslag och skiljer sig inte heller nämnvärt med avseende på kön, utbildning, ålder eller klasstillhörighet (se figur 4). En bra bit över hälften inom samtliga av dessa grupper skulle, om de tvingades välja mellan offentligt och privat, välja det förstnämnda.

Figur 4 Skulle du välja ett samhälle dominerat av privat eller offentlig sektor? Åsikter efter partisympati, demografi, klassbakgrund och ideologi, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Det svenska samhället består av både privat och offentlig sektor. Men om du tvingades välja, skulle du då välja ett samhälle dominerat av privat sektor eller offentlig sektor?* Svartalternativen framgår av figuren. Antal svarande var 1 597.

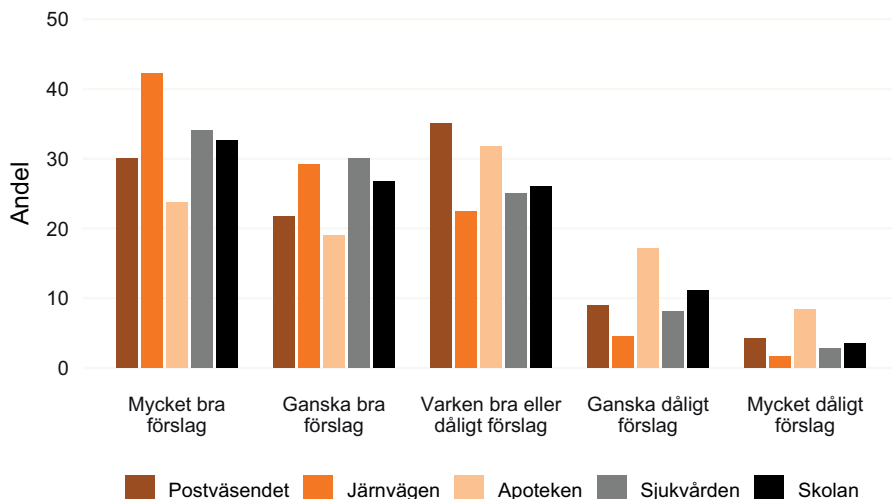
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Att frågan formuleras på ett sätt som tvingar respondenterna att tydligt välja antingen det ena eller det andra måste förstås tas i beaktande. Frågan grundar sig i ett hypotetiskt scenario och respondenterna har ingen möjlighet att uppge att de saknar uppfattning i frågan.² Samtidigt kan resultaten ge en viktig indikation på hur opinionen ser ut kring den svenska välfärden idag. När det kommer till kritan verkar inte ens sympatisörer till partier som i mångt och mycket värnar om privatisering och marknadsliberalism föredra ett samhälle som domineras av privat sektor. På frågan "Staten eller kapitalet?" är svenskarnas svar tydligt och relativt enhälligt: "staten".

Återförstatligande av infrastruktur

Att svenskarna generellt verkar föredra ett samhälle som domineras av offentlig sektor är en sak. Men samhället består av många olika välfärdsområden som skiljer sig åt i både syfte och omfång. För att ge lite mer nyans till frågan om förstatligande bad vi därför respondenterna i SOM-undersökningen 2025 ta ställning till följande politiska förslag: *återförstatliga postväsendet, återförstatliga järnvägen, återförstatliga apoteken, låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna samt låta staten överta ansvaret för sjukvården*. Resultatet som redovisas i figur 5 visar att andelen som ställer sig positiva till förslagen om förstatligande är betydligt högre jämfört med andelen som ställer sig negativa. Mest positivt inställda är svenskarna till ett återförstatligande av järnvägen, ungefär tre fjärdedelar ställer sig bakom detta förslag. Även förslagen om förstatligande av skola, sjukvård och postväsende går i allmänhet hem hos svenskarna. Men det finns också en relativt stor grupp som ställer sig neutrala, i synnerhet gällande förslagen om återförstatligande av postväsendet och apoteken.

Figur 5 Förslag om förstatligande av offentliga tjänster, 2025 (procent)

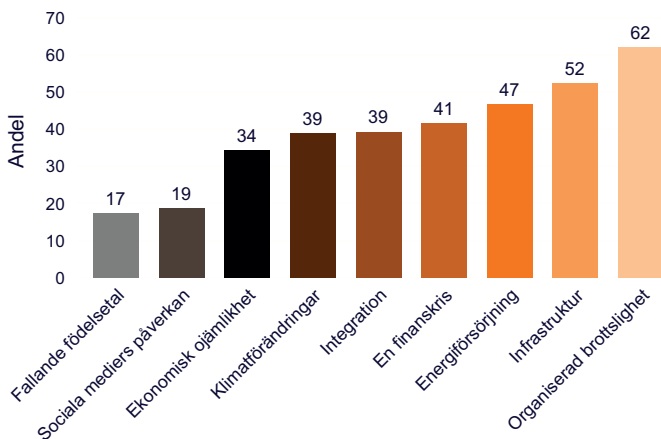
Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av *Återförstatliga postväsendet, Återförstatliga järnvägen, Återförstatliga apoteken, Låta staten överta ansvaret för sjukvården samt Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna.* Svartalternativen framgår av figuren. Antal svarande per fråga: Postväsendet = 1 553, Järnvägen = 1 669, Apoteken = 1 585, Sjukvården = 1 641, Skolan = 1 587.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Staten som problemlösare

Vi skall nu ge oss i kast med staten som problemlösare. Det vi frågar oss är i vilken grad svenskarna anser att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att lösa en rad olika sorters samhällsutmaningar. Resultaten som illustreras i figur 6 visar att frågorna om organiserad brottslighet, infrastruktur och energiförsörjning toppar listan över de områden som svenskarna i högst grad anser att staten bör ha ett ökat ansvar för. Det är sannolikt att det höga stöd för ett återförstatligande av järnvägen som vi såg tidigare i detta kapitel skulle kunna hänga ihop med svenskarnas syn på staten som ett effektivt sätt att komma till rätta med problem kopplade till infrastruktur. Svenskarna är som minst benägna att betrakta ökad statlig styrning som ett effektivt sätt att ta sig an frågorna om fallande födelsetal och sociala mediers påverkan på människors liv. Värt att nämna är att resultaten som redovisas i figur 6 baseras på de som instämmer *helt* i påståendet. Ser man till de som ställer sig antingen helt eller delvis bakom påståendet är en övervägande majoritet för en ökad statlig styrning, inom samtliga områden.

Figur 6 Instämmer helt i att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera olika samhällsfrågor, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd I vilken utsträckning instämmer du i att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera följande samhällsfrågor? följt av Klimatförändringar, Organiserad brottslighet, Ekonomisk ojämlikhet, En finanskris, Energiförsörjning, Integration, Infrastruktur, Fallande födelsetal samt Sociala mediers påverkan på människors liv. Resultaten baseras på de som instämmer helt i respektive påstående. Svartalternativen framgår av figuren. Antal svarande per fråga: Klimatförändringar = 1 606, Organiserad brottslighet = 1 596, Ekonomisk ojämlikhet = 1 586, En finanskris = 1 577, Energiförsörjning = 1 581, Integration = 1 571, Infrastruktur = 1 571, Fallande födelsetal = 1 570, Sociala mediers påverkan på människors liv = 1 572.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

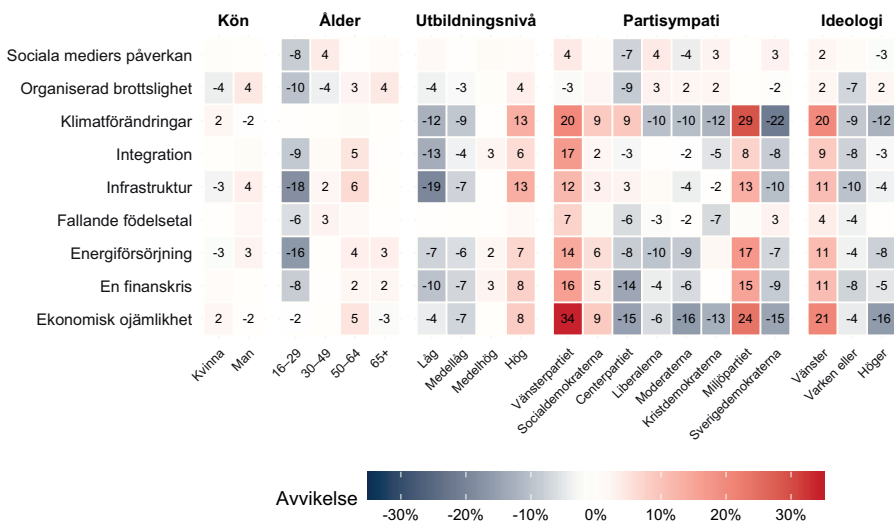
Vilka samhällsfrågor svenskarna anser skulle kunna hanteras med hjälp av en ökad statlig styrning varierar beroende på en rad olika faktorer. Figur 7 ger en bild av det övergripande mönstret. Figuren visar avvikelser från den totala andelen som instämmer helt i att respektive område skulle kunna hanteras med ökad statlig styrning, uppdelat på demografiska och politiska faktorer. Blå siffror indikerar att svarspersonerna i respektive kategori är mer negativt inställda till ökad statlig styrning än genomsnittet, medan röda siffror indikerar en mer positiv inställning. Avsaknad av siffror indikerar att gruppens värde inte avviker från genomsnittet.

Ur figuren kan en rad mönster skönjas. Personer med partisympatier och ideologisk orientering till vänster är över lag mer positiva till ökad statlig styrning jämfört med personer till höger. Allra starkast stöd för mer statliga åtgärder återfinns bland anhängare till Vänsterpartiet och Miljöpartiet. Socialdemokrater är inte lika entusiastiska som de övriga oppositionspartierna till vänster. Detta kan kontrasteras med partierna i Tidösamarbetet där inställningen till ökad statlig styrning inte är lika positiv, även i frågor som på senare år lyfts fram som särskilt viktiga bland partierna till höger, som organiserad brottslighet och energiförsörjning. I frågan om energiförsörjning är det i stället anhängare till partier och ideologiskt till vänster

som är mer positivt inställda till ett starkare statligt tag i frågan. Frågorna om sociala mediers påverkan på människors liv, organiserad brottslighet och fallande födelsetal skär inte igenom den ideologiska vänster-högerdimensionen på samma sätt som exempelvis ekonomisk ojämlikhet, klimatförändringar och energiförsörjning.

Om vi går över till de demografiska faktorerna kan vi notera relativt små skillnader mellan män och kvinnor. I stället är utbildningsnivå och ålder starkare förklaringsfaktorer i synen på ökad statlig styrning i olika samhällsfrågor. Personer med låg utbildning är i klart mindre utsträckning positiva till ökad statlig styrning jämfört med högutbildade, inte minst i frågor som rör klimatförändringar, integration och infrastruktur. Oavsett utbildningsnivå saknas det även här skillnader i synen på statlig inblandning kring sociala medier och fallande födelsetal, och i viss mån också organiserad brottslighet, men högre utbildade omfamnar staten mer än lägre utbildade. Vi noterar också en mer negativ syn på statlig styrning bland de yngsta svarspersonerna. 16–29-åringar är mer negativa till ökad statlig styrning i samtliga efterfrågade samhällsfrågor jämfört med de äldre åldersgrupperna. Det är bara i frågan om klimatförändringar som inga skillnader uppenbarar sig mellan yngre och äldre.

Figur 7 Förslag om ökad statlig styrning för att hantera samhällsfrågor, 2025 (procentuell avvikelse)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera följande samhällsfrågor?*. Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svarande per fråga: se figur 6.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

All makt åt staten, vår befriare!

Frågan om statens tillbakagång under de senaste decennierna skulle kunna ses som något motstridig. En större del av ansvaret för välfärden har lyfts över från staten till kommuner och regioner, och flera av de verksamheter som tidigare drevs i offentlig regi, däribland postväsendet, järnvägen och apoteken, har privatiserats. Samtidigt är den svenska opinionen tydlig: en majoritet av svenskarna sluter upp bakom förslaget om en ökad statlig styrning av ett flertal välfärdsområden. Om svenskarna tvingas välja mellan privat och offentlig styrning väljer de det sistnämnda, nästintill oavsett partisympati. Frågan om staten som problemlösare ger en lite mer nyanserad bild som vittnar om att högutbildade och personer till vänster är mer positivt inställda till en ökad statlig styrning, om man jämför med genomsnittet. En samlad tolkning av resultaten som presenteras i vårt andra kapitel är trots detta att svenskarna över lag hyser en stark önskan om – och därmed kanske även en nostalgisk längtan till – en starkare stat och en välfärd som i högre grad bedrivs i offentlig regi.

Ett (åter)förestatligande av offentliga verksamheter skulle rent teoretiskt innebära att en större del av ansvaret förflyttas från regioner, kommuner eller privata aktörer över till staten. Men vad respondenterna själva lägger in i begreppet förestatligande kan vi förstås inte veta. Utifrån Baumans teori om medborgarnas längtan efter något stabilt och förutsägbart skulle man dock kunna tänka sig att idén om att gå tillbaka till en stark, mer allomfattande stat som ”pekar med hela handen” skulle kunna vara eftertraktansvärd. Det är i grund och botten en nostalgisk tanke, en längtan tillbaka till en tid då strukturen för, och organiseringen av, välfärden såg annorlunda ut.

Men längtan efter den starka statens återkomst skulle i viss mån även kunna vara symboliskt laddad. Leviatan, som på 1600-talet användes för att symbolisera den starka och allsmåktiga staten, gestaltas av ett sjömonster. Det är en symbol som för med sig ett tydligt budskap: den starka staten är inte ensidigt god, och dess beskydd kommer inte ovillkorat. Översatt till svensk nutid har den starka stat som Leviatan en gång fick symbolisera inte längre samma hotfulla underton och synen på vad statens roll bör vara varierar beroende på vem man frågar. Men funktionen kan i grund och botten sägas vara densamma. Som medborgare ingår vi ett samhällskontrakt där vi ger något och förväntas få något tillbaka. Vi hyser en längtan efter trygghet och stabilitet och vi förväntar oss att staten tillgodoser detta. Men vad händer när Leviatan inte levererar? Det verkar som att något skaver hos den svenska befolkningen, och kanske kan längtan efter Leviatan och den starka statens återkomst vara åtminstone en delförklaring till detta.

Noter

- ¹ Politikerpanelen är en webbpanel bestående av ca 4 500 svenska politiker på kommunal, regional och nationell nivå, som några gånger per år svarar på frågor om det svenska samhället.
- ² Andelen som hoppat över frågan helt skiljer sig inte nämnvärt från frågorna före respektive efter.

Referenser (båda kapitlen)

- Almqvist, A. (2016). *Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige* (LO 16.05 500). Landsorganisationen i Sverige. https://www.lo.se/media/3fajtade/den_ekonomiska_ojamlikheten_i_sverige.pdf
- Bauman, Z. (2017). *Retrotopia*. Polity Press.
- Bergmark, Å., & Minas, R. (2007). Decentraliserad välfärd eller medborgerliga rättigheter? Om fördelning av makt och ansvar mellan stat och kommun. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14(2–3). <https://doi.org/10.3384/SVT.2007.14.2-3.2587>
- Carlander, A., Bergquist, J., & Bringselius, L. (2025). Vem kör egentligen? Opinionsen kring SKR och styrningen av svensk sjukvård. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 407–422). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- de Vries, C. E., & Hoffmann, I. (2018). *The power of the past: How nostalgia shapes European public opinion*. Bertelsmann Stiftung.
- Elgenius, G., & Rydgren, J. (2022). Nationalism and the politics of nostalgia. *Sociological Forum*, 37, 1230–1243. <https://doi.org/10.1111/sof.12836>
- Expressen. (2025). *Politikrummet* (Avsnitt 192–199) [Podd].
- Goidel, S., Goidel, K., & Kellstedt, P. M. (2024). Nostalgia in politics. *Public Opinion Quarterly*, 88(4), 1121–1140.
- Gospodinov, G. (2025). *Tidstillflykt*. Ersatz. (Originalarbete publicerat 2020).
- Müller S., & Proksch, S.-O. Nostalgia in European Party Politics: A Text-Based Measurement Approach. (2024). *British Journal of Political Science*, 54(3):993–1005.
- Naurin, E., & Öhberg, P. (2019). Kvinnors och mäns politiska åsikter och intresse under 30 år. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *Storm och stiltje* (s. 395–408). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rydgren, J. (2012). (Red.). *Class politics and the radical right*. Routledge.
- Smeeke, A., Wildschut, T., & Sedikides, C. (2021). Longing for the "good old days" of our country: National nostalgia as a new master-frame of populist radical right parties. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 5(2), 90–102.
- SOM-institutet. (2026). *Svenska trender 1986–2025*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Sveriges Radio. (2026). *Lördagsintervjun*. 28 mars 2026. <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/nooshi-dadgostar-v-jag-har-skickat-ett-brev-till-elisabeth-thandringqvist>